KAPITEL 3

Erfarenheter i akademins tassemarker

Rosmari Eliasson-Lappalainen

NÄR JAG I DAG presenterar mig som sociolog så är det väl ungefär samma sak som när jag säger att jag är smålänning, trots att jag inte varit bosatt i det landskapet sedan jag var tonåring.

Jag lämnade den sociologiska institutionen i Lund efter en fil.kand. vid mitten av 1960-talet, flyttade till Stockholm och ett av mina enstaka korta återbesök i Lund inträffade när jag åkte ner över ett dygn för att disputera, år 1971. Sedan har jag traskat på ute i buskarna som kommunal- och landstingsanställd forskare; på Barnbyn Skå, FoU-byrån i Stockholms socialförvaltning och forskningsstiftelsen Äldrecentrum. Först år 1993 återvände jag (på heltid) till Lunds universitet, då som professor i socialt arbete.

Så jag har levt med andra frågor och bekymmer i min forskarvardag än undringar om hur det artar sig för sociologin som disciplin. Mina frågor har handlat om hur jag kan överleva i den här världen, utanför akademin, med min identitet som sociolog i behåll – och de därmed sammanhängande kraven på forskningens frihet. Eller: hur viktigt är det egentligen att jag blir klar med min forskningsrapport om jag har möjlighet att bidra till att medmänniskan (”klienten”) i grannhuset inte tar livet av sig, eller har ihjäl någon? (Skå-erfarenheter.) Eller: som ganska ensam sociolog bland forskarkollegor ur andra professioner (medicinare, psykologer), hur kan jag begripliggöra och försvara mitt sociologiska paradigm och mina frågeställningar? Och: hur kan jag i mansdominerade miljöer, hålla liv i mitt intresse för kvinnoperspektiv i forskningen? Detta trots att jag vantrivdes i de kulturer som hette kvinnogrupper, feministiska sammanslutningar eller, senare, specifika forskningsmiljöer för genusforskare.

Just nu lyder min fråga: varför ska jag försöka få ihop en text där jag förväntas förhålla mig till svensk sociologi som akademisk disciplin, när den enda sociologi jag kan förhålla mig till är den som fastnat i min egen kropp. Kan det ha något intresse att ge några glimtar från en tillvaro som sociolog

”på egen hand”, utanför akademin? En egotrippad tillbakablick, helt enkelt. Min story är kanske ändå i vissa avseenden hyggligt representativ för svensk sociologi under den här epoken?

Lantis i Lund

I likhet med många av mina tidiga studiekamrater på den tiden kom jag från en icke-akademisk miljö. den första i släkten som tog studenten osv. När jag kom till Lund år 1960 hade jag ingen aning om hur ett universitet fungerade, hakade på kompisar för att läsa något, vad som helst. Jag njöt av friheten i Lund och skötte studierna högst pliktskyldigt, bara för att hjälpligt klara tentorna. Kände mig som den utböling jag var, tills jag hamnade på sociologen. Där kände jag mig inte som ensam avvikare – jag tyckte att alla var lite udda. Och kunskapssökandet blev plötsligt en drivkraft, i sig. Trots att det som dominerade då, var vad vi sedan föraktfullt talade om som fyrkantig amerikansk positivism. Jag är tillräckligt gammal för att ha upplevt brytpunkten som ledde fram till ”1968”.

Även om jag redan innan tyckt att jag ”hittat hem” när jag kom till sociologen, blev det en påtaglig nytändning när mina något yngre sociologikompisar på allvar förde in européerna på arenan, dem vi kallar våra klassiker. Durkheim, Simmel och Weber fick nu mer tyngd än tidigare. Och Marx, naturligtvis. I släptåget kom även samtida (och mer svårlästa) europeiska teoretiker som Althusser, Foucault och Poulantzas in i mitt liv. Själva utmaningen i att förstå vad de menade fångade mig.

Dessa kära herrar ställde ju för mig nya frågor. Vem gör det i dag? Det har nog körts en del spårvagnar på samma spår. Men många har ändå sökt sig ut i nya terränger, som inte fanns på den vetenskapliga kartan när jag var ung sociologistudent. Som det där med kvinnors liv och arbete! När forskare gett sig ut på oplöjda fält har det i sin tur fört med sig nya perspektiv, frågor och metoder.

Alltså: innan jag lämnade sociologiska institutionen i Lund vid mitten av 1960-talet hann jag få en susning om teoretiska perspektiv som bet sig fast i mig. Men det blev vid *medicinsk* fakultet som den teoretiska nyfikenheten kom att formas till vad som väl kan kallas ett samhällsengagemang.

Hur jag blev ”fru Kinsey” på löpsedlarna

Arbetsmarknaden var mycket god då, när jag lämnade Lund, men jag blev mörkrädd i korridorerna när jag erbjöds olika ”säkra” anställningar som byrådirektör och liknande. Så jag flydde från denna lovande arbetsmarknad till ett ytterst tillfälligt jobb som hjälpreda åt Gunnar och Maj-Britt Inghe i samband med att deras bok *Den ofärdiga välfärden* (1967) skulle presenteras på seminarier och konferenser. Därmed hade jag en lös förankring vid Socialmedicinska institutionen i Solna, där jag efter hand slank med i ett stort forskningsprojekt som kom att bli underlag för mitt avhandlingsarbete i sociologi.

Vid socialmedicinska institutionen, där Gunnar Inghe var professor, kom jag in i en spännande seminariekultur och lärde känna några av dåtidens mest framträdande, socialt och politiskt engagerade personligheter. Förutom Gunnar och Maj-Britt Inghe fanns i sammanhanget deras gamla vänner och kollegor, som John Takman och Gustav Jonsson. När den ”röda vågen” vällde in under senare delen av 1960-talet blev just socialmedicinska institutionen i Stockholm ett starkt fäste. Där var det politiska engagemanget inte nyväckt utan djupt rotat och inriktat på samhällets olycksbarn och välfärdssamhällets ”vita fläckar”. (Ibland tycks samhällsvetare anse sig ha monopol på den dåtida vänstervridningen.)

Den ”sexuella revolutionen” hade några fler år på nacken än det engagemang som blev till 68-revolten, och det bar sig inte bättre än att jag kom att skriva en avhandling som handlade om den sexuella frigörelsens uttryck och möjliga konsekvenser. Min doktorsavhandling kom att heta *Könsdifferenser i sexuellt beteende och attityder till sexualitet* (1971). Hur kom det sig att jag ägnade flera års gnetigt forskningsarbete åt frågor som knappast intresserat mig tidigare?

I USA hade det redan 1948 publicerats en rapport från en ofantligt stor intervjuundersökning (ledd av en biolog och professor i zoologi, Alfred Charles Kinsey). [20] Undersökningen ville, med ett annat vetenskapligt angreppssätt än Freud på sin tid, kasta ljus över människans sexualitet. Detta utifrån vad vi kan kalla sociologiska frågor (om än inte sociologiska svar) som: Hur uppför sig vanliga människor (och även ovanliga) i sexuellt avseende?

---

20 Den första Kinseyrapporten *Mannens sexuella beteende* förelåg redan 1949 i svensk översättning (816 sidor).

Vad som måste ha hänt (jag minns inte riktigt hur det gick till) var att Gunnar Inghe sökt och av Riksbanksfonden beviljats forskningsmedel till en svensk variant av en Kinseyundersökning och att jag engagerades som intervjuare. Kanske var Joachim Israel involverad i projektet från början. I vart fall blev han en drivande och engagerad projektledare – med de mestadels stimulerande konflikter det kom att innebära.

Som en av ett 10-tal anlitade intervjuare, sociologie- och medicine kandidater, gjorde jag (mot betalning per intervju) på löpande band ett oändligt antal intervjuer enligt strikt standardiserade formulär och med en massa därtill hörande attitydformulär och skalor som skulle mäta personlighetstyp och liknande. Det hade gjorts ett slumpmässigt urval av drygt 1 500 stockholmsungdomar i åldern 16–25 år. Bortfallet stannade vid 7 %!

Förutom ungdomarna skulle vi (med samma formulär) intervjua ungefär lika många personer som hade smittats av gonorré eller värre saker och, av någon anledning, missbrukare som av doktor Sven-Erik Åström fick legal förskrivning av narkotika. Den då beryktade Dr Åströms experiment försiggick några år under senare hälften av 1960-talet i en ganska så skamfilad mottagning i centrala Stockholm. I denna kvartliknande miljö intervjuade jag många personligheter av vitt skilda slag. Jag följde strikt frågeformuläret, men minns att det kändes lite konstigt att fråga en 80-årig gammal apotekare och morfinist om när han första gången smekte en flicka på brösten. Ibland skiftade intervjupersonerna påtagligt engagemang i intervjun, efter att ha varit ute en sväng ”på toaletten”. Men jag höll hårt i mitt intervjuformulär, trygghetens nallebjörn, i denna för mig obekanta värld. Där började jag väl fatta något lite om hur livets hårda villkor – och dess absurditeter – kan se ut.

Tilläggas ska att detta att ha intervjuat så många av dessa människor, så hemvana i Stockholms undre värld, skapade mig en stor trygghet på stan och en del sena kvällar i tunnelbanan. Någon av dem fanns alltid där. Det hände flera gånger, när det kändes lite hotfullt, att någon av dem jag intervjuat hos Dr Åström bara stod där vid min sida. Jag minns särskilt att en man i eleganta gula svinlädershandskar (tecken på hög status i gangstersammanhang?) dök upp mer än en gång och väste: Rör inte henne. Kanske tänkte han: hon vet ju när jag första gången tog en flicka på brösten.

Min drivkraft, då och senare, var nog (förutom betalningen per intervju) rena nyfikenheten. Jag tyckte inte synd om människorna. Ville bara veta lite om hur det är att vara människa, i olika situationer och under olika villkor.

Detta är ett av sociologens privilegier.

För min avhandling valde jag att skriva om de vanliga ungdomarna, för att jämföra flickors och pojkars sexuella erfarenheter och attityder till sexualitet. Jag satt på min kammare och räknade och ritade kurvor. Passionerat! I mitt minne har dock avhandlingen sedan vilat i frid, som ett urtråkigt räknestycke. Men när jag nu tittat tillbaka på de analyser jag fick till på slutet, ser jag att de är högst influerade av de marxistiska teorier som hunnit sippra in i mitt huvud, men även av begrepp jag lånat från t.ex. Max Weber. Jag blir förvånad när jag ser att jag förde resonemang som gått igen i min fortsatta forskning, t.ex. att nästan ingenting här i världen är antingen gott eller ont, bra eller dåligt – och att det mesta inte handlar om individ *eller* samhälle, utan *både/och*.

Det blev en del ståhej kring avhandlingen, mest i herr- och kvällstidningar. Den handlade ju om sex (om än i form av siffror och diagram), och jag var en ganska ung kvinna. Vad jag ägnat några år åt var ju sådant som att fixa en faktoranalys nästan för hand. Men herrens vägar äro outgrundliga. Plötsligt var jag utnämnd till expert på sex och ”fru Kinseys” lår hamnade på löpsedlarna. Det där kändes obekvämt, minst sagt. Men så småningom blev jag ändå en hyggligt respekterad äldreomsorgsforskare. Däremellan kom ungefär 15 års erfarenheter som forskare på andra, ganska så spänningsfyllda, forskningsfält.

Skå – nästa för mig obekanta verklighet

Efter disputationen hade jag lite ströjobb som universitetslärare, men övertalades snart att söka en anställning som forskare på Barnbyn Skå. Själv visste jag just inte mer om detta ställe än vad varenda människa i landet vid den tiden visste, och många var ytterst provocerade av. Myten om att det var ett ställe där ungarna fick spika i pianot var vida spridd (se Jonsson 1983). Av min mammas grannar i min hemby i Småland, fick jag höra: ”Jaha, du arbetar på Skå. Det kunde man just tänka sig. Du har ju blivit kommunist och pratat för jämlikhet och jämställdhet också. Men, det ska du veta flicka lilla, jag vill inte vara jämställd med tattarna där uppe i skogen.” (Det var tufft för min mamma, änka vid den tiden, när folk tog avstånd från *henne*, på grund av att hennes dotter helt enkelt blivit sociolog, en ganska så gängse sådan.)

Jo, Gustav Jonsson (Skå-Gustav), läkare och psykiater, som varit chef på

Barnbyn sedan dess start 1947, var välkänd. På hemmaplan var han bl.a. känd genom sina radioprogram och mängder av skriverier och polemik i pressen kring de ”konstiga” uppfostringsmetoderna på Skå, där det var förbjudet med bestraffningar i försöken att reparera skadade barn och ungdomar. I en tidig engagerad försvarsartikel skrev Gunnar Inghe om denna ”Stockholms stads anläggning för skuggsidans barn. Platsen där det mesta sker ’tvärtom’ /…/ där rottingvännernas ’ligister’ tillbringar kvällarna som barnvakt åt personalens 1-åringar.” (Citerat från Vinterhed, 1977, s. 292–293.)

Det mesta var ganska ”tvärtom”, även när jag kom till Skå, tidigt 1970-tal, åtminstone jämfört med mina egna tidigare erfarenheter. Bengt Börjeson hade just tagit över chefskapet. Byn hade omvandlats till ”behandlingsinstitution” för s.k. multiproblemfamiljer. Vi kallade dem gästfamiljer och de bodde där vanligtvis ganska långa perioder. Skå hade samtidigt fått status av forskningsinstitution med plats för tre disputerade forskare och flera som kallades ”barfotaforskare”. [21]

När jag efter ett tag, i likhet med en stor del av personalen, kom att bo där ute på Ekerö i en röd liten stuga, blev jag alltså närmsta granne med klientfamiljerna. Vi som var anställda som forskare förväntades i likhet med all annan personal (behandlare, kontorspersonal, skollärare, chaufför, vaktmästare) delta i de olika aktiviteter som skedde tillsammans med gästfamiljerna. Vi förväntades naturligtvis också bedriva forskning. Men forskning av vilket slag?

Det fanns krav uppifrån, från Stockholms socialförvaltning, att vi skulle göra utvärderingar: hur sköter sig klienterna efter ”behandlingen”, blir de ”bättre”? (Oklart för mig förblev vari ”behandlingen” egentligen bestod, vi levde vardagen ihop och försökte stå varandra bi, ibland enligt vissa principer, som dock ständigt ändrades.) Det där kravet på utvärderingar tog emot för de flesta av oss forskare. Och det tog tid innan vi kom igång med någon annan forskning, som ändå handlade om ”våra” familjer.

Jag brukar tala om mitt decennium på Skå som mitt egentliga universitet. Dels för att ingenting jag lärt mig tidigare tycktes vara tillämpbart där

---

21 Beskrivningar av Skå under Gustavs tid finns t.ex. i Kerstin Vinterheds avhandling (1977) och i Joachim Israels memoarer (1998). Bengt Börjeson (2008) avhandlar även Skå i sin nya skepnad och jag (Eliasson 1992) har gett min bild av den senare epoken under beteckningen ”ett motsättningarnas paradis”.

– själva tillvaron krävde omskolning för en annorlunda forskningspraktik. Dels för att det var där jag lärde mig att bli konflikttålig, i andra motsättningar än de som jag sett blåsa upp vid sociologiska institutionen i Lund. På Skå rådde fortfarande ett krig mellan Karl Marx och Sigmund Freud och på den tiden förekom även en del giftermålsförsök dem emellan, förkroppsligade av bl.a. Wilhelm Reich.[22] Han hade blivit lite av idol för mig redan under avhandlingsarbetet och från någon av hans tidiga texter minns jag en sentens (fritt citerad): ”Alla frågar sig varför den fattige stjäl, varför i helvete frågar sig ingen varför den fattige *inte* stjäl?” Jag minns inte att sådana frågor ställdes under min utbildning till sociolog. Men de platsade på Skå. Och för övrigt: de mest engagerande motsättningarna på Skå utspelade sig inte mellan olika teorier om människan och samhället, utan om sådant mer vardagligt som om det skulle tas bort stolpar i närheten av bryggan eller ej, stolpar som barn kunde skada sig på men som personal som hade fina segelbåtar behövde för att förtöja vid. Klasskamp.

Tja, livet på Skå var väl aningen förvirrande för en flicka från Småland, som lärt sig räkna korrelationskoefficienter och med den kompetensen lyckats doktorera i sociologi i Lund. Första sommaren tog jag mig för att driva en simskola, något jag visste att jag kunde. Den blev mycket framgångsrik, nästan alla från små barn och föräldrar i klientfamiljerna till personal 60 + deltog och alla tog simborgarmärket. För att göra något vettigt som liknade forskning (med viss relevans för Skå-praktiken) tog några av oss kvinnliga akademiker på Byn oss för att, tillsammans med andra kvinnor i våra nätverk, anordna ett symposium och fick, utifrån våra föreläsningar, ihop en antologi som hette: *Kvinnomyter. Kvinnor i produktionen och familjen, i psykologiska teorier och terapeutisk praktik, i kvinnodrömmar och frigörelsekamp* (Adolfsson m.fl. 1976).

Så småningom hade flera av oss Skå-forskare ändå samlat oss kring ett gemensamt projekt som skulle kunna kallas en slags ”utvärdering”, men som belyste vad klienterna själva (inte omgivningen och myndigheter) definierade som sina problem, vad de själva (inte behandlarna) såg som mål i sitt liv och vilka hinder de erfor. Vi bildade forskargrupper (som en av alla aktiviteter på Byn) där representanter för gästfamiljerna ingick. Det blev ett

22 Reich lyckades dock bli utesluten både ur kommunistparti och psykoanalytisk förening. En av hans lärjungar, den norska psykoanalytikern (och kända motståndskämpen under andra världskriget) Nic Waal hade under en period arbetat på Skå.

mycket noggrant förberedningsarbete. Några av oss gick igenom forskning som fanns kring olika teman som kunde vara intressanta i studier av familjeliv. Som jag minns det tillförde klientrepresentanterna i forskargruppen framför allt synpunkter på *vad* vi skulle fråga om inom dessa teman, och *hur*, rent språkligt. Så de formulär vi utarbetade för tematiserade intervjuer byggde på gedigna genomgångar av den forskning som redan fanns, främst om ”vanligt familjeliv” *och* på klienternas/våra grannars egna erfarenheter av familjeliv i samhällets utkanter, samt deras rent språkliga finkänslighet.

En dokumentation som kom ut ur denna intervjustudie hette *Familjebilder. En rapport från Skå om tre familjer, deras möte med samhället och vårdapparaten och deras kamp för att överleva* (Eliasson, Hessle & Nygren 1977). Ambitionen var att fördjupa och konkretisera kunskapen om allmänna processer som gäller många människor i vårt samhälle. Vi menade att närbilder av tre unika familjer var motiverade ”därför att enskilda människor i sin konkreta sociala och psykologiska livshistoria och i samspelet med varandra (i en familj t.ex.) är bärare av kunskap om detta samhälle” (a.a., s. 20). Detta att vilja se det allmänna i det specifika tillhörde nog en tidens trend, särskilt i en spirande kvinnoforskning.[23]

Pappan i den familj jag intervjuat var mycket stolt över boken när den kom ut. Jag tror det berodde dels på att han hade medverkat i förberedelserna och kände sig delaktig i produkten, dels på att det för läsaren blev tydligt vilken styrka som krävs för att överleva i utsatta situationer – och i kampen för att bevara en annan identitet än den som ”socialfall”.

Det kändes bra när de människor vi skrivit om var helt nöjda med ganska så inträngande bilder av deras liv, bilder som förvisso inte skildrade några idylliska familjeliv. Men ändå mänsklig styrka, i eländet.

Mina nästa ”föremål” för forskning blev emellertid inte särskilt nöjda med forskningens resultat.

Psykiatrin – ett decennium på ett minerat fält

Psykiatrin hade på 1970-talet en mycket central plats i den politiska debatten och dess sätt att arbeta diskuterades inte i termer av mer eller mindre effektiv (och evidensbaserad) behandling, utan definierades som våld och

23 Bland de sönderlästa böckerna från arbetet med ”min” familjebild hittar jag Berger 1963, Holter m.fl. 1975, Lefebvre 1968, Reich 1973.

förtryck av obekväma människor. Slagorden var av typ ”ned med den institutionella psykiatrin” och ”släpp dårarna fria”.

Men det försiggick också en intern strid inom psykiatrin, där uppstickarsidan som kämpade för en ”humanare psykiatri” i ganska hög grad var influerad av den politiska, vänsterradikala kritiken av psykiatrin. I Sverige stod kampen renodlat mellan å ena sidan företrädare för den slutenvårdspsykiatri som ansåg sig baserad på medicinsk vetenskap och å andra sidan förespråkare för en av psykoanalytisk teori inspirerad samtalsterapi och för öppenvård i stället för inspärrning på mentalsjukhus.

I Sverige kom två pionjärprojekt att bekämpa och försöka ersätta den gamla slutenvårdspsykiatrin med en psykoterapeutiskt orienterad öppenvårdspsykiatri. Det första var *Psykiatriska Verksamheten (PV) i Luleå*, grundat av Clarence och Karin Crafoord år 1972. Det andra var *Nacka-projektet*, som startade i Stockholm år 1974, och där Johan Cullberg som överläkare för ett av de tre teamen blev ideologisk portalfigur. Vid båda verksamheterna hade vi alltså två av landets mest kända psykoanalytiker, Crafoord och Cullberg, som företrädare och kämpar för en anständigare ”ny psykiatri”.

Som forskare kom jag att utkämpa ett 10-tal år av mitt liv i förhållande till dessa två pionjärprojekt. Forskningsresultaten gav i båda fallen upphov till polemik av olika slag och väckte en massa uppmärksamhet i dagspressen och andra sammanhang. Det blev riktigt tuffa tag, stundtals. [24] Jag har inte tagit fram backspegeln tidigare, men tycker det är motiverat i detta sammanhang, som ett exempel på att ett tillämpat sociologiskt perspektiv kan hamna i blåsväder. (Om så inte sker är det lite oroväckande vad gäller sociologins vitalitet.)

Hur hamnade jag då i detta getingbo? Medan vi ännu var mycket trevande i vår forskning på Skå var Nacka-projektet på planeringsstadiet. Johan Cullberg sökte en fristående sociolog som kunde dokumentera framväxten av en ny sorts psykiatri, ”från ideal till realiteter”. Han var kompis med Bengt Börjeson som var min chef på Skå. Jag lånades helt enkelt ut för uppdraget att ”utföra en analyserande studie över verksamhetens målsättningar och ideologier samt hur dessa utvecklades och omformades under projektets gång”. Det var (och blev!) mycket viktigt att dokumentationen sköttes av en

24 Både Johan Cullbergs (2007) och Clarence Crafoords (2010) memoarer tyder på att denna erfarenhet sitter kvar som en tagg även i deras minnen. Men vi skriver naturligtvis inte samma historia.

utanförstående och av uppdragsgivaren ekonomiskt oberoende forskare. Jag genomförde jobbet helt inom ramen för min lön som forskare på Skå.

Vid senare erfarenheter har jag sett det som viktigt att även vara ideologiskt ”fri”, men det tänkte jag nog inte på då. Det att jag i djupet av mitt hjärta sympatiserade med protesten mot den gamla psykiatrin, såg jag inte som något hinder för att åta mig uppdraget.

Psykiatriforskning, fas 1: Den nya ideologin i korseld

Jag var välkommen att vara med i de flesta sammanhang i Nacka-projektet utanför behandlingsrummen. De direkta patientkontakterna upptog knappast merparten av tiden i en verksamhet som denna. Vad skulle jag göra? Jag blev den ständiga observatören, som bara antecknade, högst osorterat, allt jag orkade. Detta sätt att samla ihop data skulle knappast ens kallas för ”metod” i den sociologi jag skolats i. Sedan satt jag med ett oändligt antal svarta anteckningsböcker och utskrivna intervjuer, ganska ostrukturerade de också. Jag hade bunkrat upp en väldig massa material och kände mig som ett stort frågetecken: vad gör jag med allt detta? Länge satt jag helt förlamad, hemma i källaren i det lilla röda huset på Skå. Förlösningen kom (efter att jag börjat röka igen) och den hette: Korselden. Min rapport från detta projekt kom att heta *Den nya psykiatrin i korseld. En rapport från Skå om Nacka-projektet, psykoterapi och ideologi* (Eliasson 1979).

”Korselden” innebar att jag bestämde mig för att sortera materialet mellan två poler, ”det givna” och ”det möjliga”, eller det givna och dess negation (jfr Sartre 1971). Det givna bestod av den gamla medicinskt orienterade psykiatrin och dess ståndpunkter i olika frågor. För dess negation lät jag den ”anti-psykiatri” som vuxit sig fram i Italien, i gänget kring Basaglia stå som modell (Basaglia 1971). Många av Nacka-medarbetarnas ståndpunkter låg från början mycket nära denna italienska psykiatri. Min analysmodell var sträng, men *personligen* tyckte jag redan då att en del av bristen på dogmatism i Nacka-projektet, var vettig och sympatisk (t.ex. eftergiften att inte helt utesluta medicinering i vissa lägen).

Det råder ingen tvekan om att ”den nya psykiatrin” blev en hyggligare och anständigare psykiatri än den gamla. Det var bara det att den inte i någon större utsträckning tycktes nå den gamla psykiatrins patienter.

Detta att forskningen synliggjorde risker och begränsningar i en psykiatri som ”ville så väl” upprörde många. Min analys sågs av några som solida-

risk, av andra som orättfärdig och illvillig. Jag förmodar att det senare helt enkelt berodde på att jag inte ställde det psykoterapeutiska mot det medicinska, som *det goda mot det onda*, utan kom att se dessa olika psykiatrier som delar av *samma* vårdapparat, arbetande med olika medel. Den medicinskt orienterade psykiatrin använde sig av fysiska medel som inspärrning och psykofarmaka och den psykoterapeutiskt orienterade arbetade med ideologiska, symboliska medel. (En fråga om yttre och inre kontroll och disciplinering, om man så vill.) I den nya psykiatrin torde kvalificerande, reparerande ambitioner vara större än i den gamla. Och risken fanns, menade jag, att människor som bedömdes som ”icke reproducerbara” skulle sållas bort eller aldrig släppas in de nya, progressiva sektorerna av vårdapparaten.

Jo, det teoretiska stuket bakom den begreppsapparaten känns väl igen? [25] Mitt resonemang, sammanfattat i en ”fyrfältare” (a.a., s. 243), var en teoretisk konstruktion, en hypotes. Jag hade inga hårda fakta om vilka människor man nådde och inte nådde. Men jag vågade mig ändå på ett ifrågasättande av den nya psykiatrins anspråk på att *ersätta* den gamla. Jag hävdade: Det kan handla om en vidgning av psykiatrins räckvidd (ideologiskt och i praktiken): att man i första hand kommer att nå *lite högre sociala skikt och ”mildare” mänskliga problem*, än de som dittills definierats som ”sjukdomar” och fallit in under psykiatrins ansvarsområde.

Detta var uppenbarligen sprängstoff. Bara antydan om att det kunde handla om en klasspsykiatri, utlöste en mängd debattinlägg där man från Nacka-projektets sida hävdade att man visst nådde alla samhällsskikt. Som jag minns det gick all (offentlig) argumentation från deras sida ut på att jag hade fel på den punkten. Men det där var ju (då) bara en hypotes. Vad jag på basis av empiri beskrivit var processen från ideal till realiteter, där det framstod som om man i Nacka-projektet svikit sina radikala ideal och inordnat sig i systemet, t.ex. när man infört de gamla symtomdiagnoserna för att kunna ”mäta sig” med den gamla psykiatrin. Flera recensenter hade koll på begreppet ”ideologiska apparater” och resonerade om den nya psykiatrins roll i förhållande till påfrestningar som dåtidens ”mellanskikt” i en vacklande ställning var utsatta för.

I det lite närmare kontinenten belägna grannlandet Danmark väckte denna min första bok om utvecklingstendenser inom psykiatrin mycket upp-

25 Bland referenserna återfinns Althusser (1973), Braverman (1977), Poulantzas (1974).

märksamhet, inte bara i den allmänna samhällsdebatten. Där verkade det också inom samhällsvetenskapen finnas ett klart intresse för en analysmodell där Althusser och Poulantzas tillhörde stöttepelarna. Men hemmavid minns jag inte att några sociologer drog en lans för denna slags empiriska forskning, där konflikterna inte var ”inomsociologiska” och där stridigheterna utspelade sig utanför akademiens väggar.

Psykiatriforskning, fas 2: Räckvidd i praktiken – från hypotes till prövning

När det redan börjat blåsa kring min rapport från Nacka ville Clarence och Karin Crafoord, helt överraskande, engagera mig för att genomföra ett projekt av typ ”utvärderingsforskning” också vid Psykiatriska Verksamheten (PV) i Luleå. Deras önskan måste ha hängt ihop med tanken att *om* man anlade samma perspektiv och ställde frågan om ”ideal och realiteter”, så skulle PV i Luleå få ”bättre betyg”. Annars är det mig fullständigt obegripligt att Crafoords ville att jag skulle granska deras verksamhet, *efter* att jag publicerat en rapport, som av somliga uppfattades som psykoterapikritisk. (Så kanske det var jag som hamnade i korseld mellan de två pionjärerna.)

Skillnaden mellan projekten kan, så här i efterhand, sammanfattas så att Nacka-projektet tog en lite mer pragmatisk riktning, medan man på PV i Luleå var mer principfast i tillämpning av psykoterapeutisk ideologi och förblev mer renläriga i sin hållning: inga mediciner, frivillighet och krav på motivation som t.ex. gjorde det otänkbart att ringa någon som inte infann sig (hur självmordsbenägen denna än kunde tänkas vara). Vid PV i Luleå stod man också fast vid sina egna kategoriseringar av patienters problem, och köpte inte de gamla diagnoserna.

Nå, dumdristigt nog åtog jag mig uppdraget i Luleå. Jag såg väl en möjlighet att för en gångs skull pröva en hypotes. Studien kom jag sedan att genomföra tillsammans med en psykolog, Pär Nygren, som var min forskarkollega på Skå och som jag (ännu mer dumdristigt) nyss hade gift mig med. Efter mycket omfattande förhandlingar där hela personalgruppen i Luleå aktivt deltog kom vi fram till en huvudfråga: *hur långt kan man nå med en verksamhet som arbetar enligt de principer som PV gör.* Vi skrev en projektplan och sökte pengar på Delegationen för Social Forskning, DSF (föregångare till SFR och FAS). Frågan hur långt man når krävde en jämförelse, menade vi, med patientgrupperna på andra institutioner i Norrbotten

(slutenvården vid Furunäsets sjukhus i Piteå och en mellanform i Boden).[26]

Det stod väldigt klart i projektplanen att forskningen inte skulle underordna sig Psykiatriska Verksamhetens teori eller ideologi, utan vara en fristående ”teoretisk och kritisk analys av en praktik”. Men det hjälpte liksom inte sedan, när det kärvade sig.

En första bok från forskningsprojektet, *Psykiatrisk verksamhet 1. Samhälle, människosyn och modern själavård* (1981) visade, i stapeldiagram efter stapeldiagram, i intill tröttsamhet upprepade ”tripp-trapp-trull-mönster”, den problem- och klassbundna sorteringen av patienter till olika typer av behandling.

Det var som om hela den psykoterapeutiska professionen (och dess ideologiska meningsfränder, som var starka inte minst på DN) reste sig som en man mot vår forskning. Vi hade oförskämdheten att visa att den nya psykiatrin inte erbjöd ett humanare alternativ för *alla*. Då måste vi ha fifflat med siffrorna på något sätt.

Men då ska det med kraft sägas att sådana reaktioner *inte* kom från den dåvarande personalen på PV, som bl.a. vid en presskonferens (8/10 1981) helhjärtat ställde sig bakom våra forskningsresultat. I ett pressmeddelande skrev de att vår forskning bekräftat vad man kanske anat, men nog försökt blunda för: ”Psykvården fungerar orättvist. Helt visst är detta ett huvudresultat i forskningsrapporten. Helt visst är detta sant! Psykvården är orättvis på samma sätt som hela vårt samhälle rymmer orättvisor. Vem kan förneka det? /…/Att problemen behandlas med olika metoder behöver inte vara orättvist /…/ men satsningen på den nya psykiatrin har kommit att innebära minskade resurser för människor som hamnar inom den traditionella psykiatrin.”[27]

Landshövdingen i Norrbotten, Erik Hammarsten, tillhörde dem som engagerade sig och han skrev i ett utlåtande till nämnda presskonferens: ”Den psykoterapeutiska arbetsmetoden skall naturligtvis inte överges bara för att

---

26 Det var massor av frågor i projektplanen: vi skulle belysa samarbetet med primärvård och socialtjänst (och därmed komma åt den ideologiska räckvidden). Vi skulle vid PV även följa psykoterapeutiska behandlingar för att få koll på problemdefinitionsprocesser (ideologins genomslag där). Vi genomförde varenda planerad delstudie enligt den projektplan som PV-medarbetarna godkänt. Det blev 8 prudentliga Skå-rapporter och vi sammanfattade det mesta i två tegelstenar till böcker.

27 PV-medarbetarnas pressmeddelande var undertecknat av dåvarande överläkaren Lars Sköldberg och psykologen Gunnar Frank.

den inte passar alla." Och fortsatte: "Men det ligger på politikernas ansvar att se till att den kompletteras med andra metoder, ändamålsenliga även för arbetarklassens människor och för dem som slussas ut från mentalsjukhusen …"

Det är väl inte ovanligt att kritiska granskningar av behandlingsideologier och modeller som för dagen presenteras och uppfattas som allena saliggörande möts av motstånd. Men vid denna tid var nog tonläget ovanligt högt. Det skrevs stridskrifter som ville bevisa att vi hade fel, brev och rundskrivelser där vi ombads lämna landet och förespråkade att vi aldrig mer skulle få några forskningsanslag, stoppas i karriären osv. I det läget blev det naturligtvis en stor upplevelse för oss när den samlade personalen vid PV i Luleå, den verksamhet som stod i fokus för forskningen, ställde sig bakom forskningsresultaten och övergav övertygelsen att just "vårt sätt att arbeta" är till *allas* bästa. Det kändes som att forskningen gjort lite "nytta". Men historien slutade inte fullt så lyckligt, i varje fall inte redan där.

Psykiatriforskning, fas 3: En fråga om teoretisk trolöshet

Vi skrev en bok till, *Närstudier i psykoterapi. Psykiatrisk verksamhet 2* (1983), där vi bakom one-way screen och genom intervjuer med både patienter och terapeuter följt fem "fall". Crafoords hade lämnat Luleå redan vid den första bokens utgivning och ville nu stoppa denna andra bok. Som ett led i den ambitionen gjorde Clarence Crafoord en anmälan till Medicinska Forskningsrådet (MFR) för att få vår forskning granskad ur etisk synpunkt.

Huvudanklagelsen mot oss löd att vi "på ett trolöst" sätt lämnat det överenskomna uppdraget för att i stället "göra en bred samhällskritisk forskning". Han ansåg också att publiceringen av boken skulle vara till "skada för berörda och kommande patienter", och grundade den bedömningen på "den avvisande hållning till psykoanalysen och psykoterapin som utmärker den referensram som forskarna först dolt och sedan öppet tillämpat". Det senare påståendet byggs under med att referenslistan i slutrapporten innehåller 92 referenser som inte återfinns i den ursprungliga projektplanen. Jag raljerar väl lite, men försöker säga något om hur forskartillvaron utanför (de väl numera obefintliga?) "elfenbenstornen" kan se ut.

Ordföranden för MFR:s etiska kommittéer, en barnläkare i Uppsala, åtog sig granskningen och jag minns att han bjöd på färska wienerbröd, vid ett "förhör" med oss kl. 08.00 på morgonen. Han ansåg att etiska regelverk

var till för att skydda dem vi forskar om och kunde inte se att det handlade om etiska frågor i det här fallet, utan om någon slags maktkamp mellan teorier. Han kunde valt att säga: det här är inte vårt bord. Jag tror att han valde att slå ett slag för forskningens frihet, när han lade stor möda på att förhålla sig till och avvisa anklagelserna på punkt efter punkt. Tack, tänker jag fortfarande! Men det där blev naturligtvis ingen stor affär i DN eller andra sammanhang, där vi redan var ”dömda”. Som fel ute.

Jag hade faktiskt varit rädd att läkare skulle hålla varandra om ryggen. Och jag blir alltid lika glad när det inom den akademiska världen finns ett slags brandvägg till försvar för forskningens frihet, som när någon anklagas för att ha varit trolös mot något, vad det nu än är.

Att det blev så mycket krig som det blev kring psykiatriforskningen kan rimligen återföras till att det för mig som sociolog var ganska självklart att anlägga ett ”brett samhällskritiskt” perspektiv, men också till min förbannade blåögdhet. De som begärde forskningen sa att de ville ha kritiska granskningar. Jag tog dem på orden, och begrep inte (eller ville inte begripa) att vad de ville ha var hyllningsskrifter. Om jag accepterat det så hade jag väl fått det lite lugnare i livet.

När jag (räddhågset) kikar tillbaka på all dokumentation från denna tid, ser jag att vi verkligen inte satt ensamma på de anklagades bänk. Minnet förvränger, jag minns mest angrepp där forskningen dömdes ut som illvillig eller som rena snömoset. Men försvaret var faktiskt betydligt gedignare, med många tunga namn bakom recensioner och debattartiklar, som betonade vikten av forskning som sätter in vårdreformer i sitt samhälleliga sammanhang och vågar förhålla sig kritisk även till reformer som framträder som tillskapade för ”allas bästa”.

Alla de där pärmarna av tidningsklipp och andra skrifter från en förgången strid skulle kanske kunna bilda underlag för en riktigt intressant kontroversstudie där det är möjligt att se det så att det var *sociologin som sådan* (den dåvarande) som utgjorde den ena polen i motsättningen.

Äldreomsorgens vardag och villkor – lugnare vatten?

Mitt sista forskningsområde blev äldreomsorgen. Vi forskare hade avhysts från Skå och skulle förflyttas till en ny FoU-byrå inne i Socialförvaltningens högkvarter, i syfte att vårt engagemang där, i maktens korridorer, skulle ”kanaliseras” (så hette det). Där fick jag så småningom välja vilket område

jag ville bli forskningsledare för. Dessförinnan hade jag tyckt mig bara halka in på för mig okända fält. Men nu valde jag äldreomsorgen, just för att det var ett för mig personligen okänt område. Ingen annan visste heller något därom, utom de som var där. Vid denna tid (mitten av 1980-talet) var äldreomsorgen såsom praxisfält en helt obeforskad välfärdssektor. Vad som också lockade mig var att det handlade om ”typiskt” och osynliggjort kvinnoarbete.

Man skulle väl kunna tro att det blev lite lugnare där. Men det blev faktiskt ganska kämpigt i uppstarten. Jag ville utarbeta ett forskningsprogram som tog sin utgångspunkt i ”omsorgens vardag” genom att intervjua personal och gamla om deras bekymmer och glädjeämnen. Men där satte mina chefer stopp: ”Arbetet i hemtjänsten kan man väl ändå inte behöva forska om, det kan väl inte vara någon konst att skaka en matta.” Nå, jag hade ju varit med om en del konflikter, så jag sa ungefär: ”Skit i det då, i så fall gör jag ingenting.” Jag tjurade, helt enkelt. Men smygjobbade en del. Jag gick ut som praktikant i hemtjänsten. Deltagande observation blev också i fortsättningen en central metod i vår forskning. Och jag började utarbeta ett forskningsprogram som jag underbyggde med en massa resonemang och ståndpunkter vad gällde ontologi, kunskapssyn och forskningsstrategi. Det blev till boken *Forskningsetik och perspektivval* (Eliasson 1987/1995) som avslutades med det forskningsprogram som kom att heta ”Äldreomsorgens vardag och villkor”. Grundprincipen var att vi skulle utgå från båda parters erfarenheter och starta i vardagen, dess iakttagbara och mätbara kännetecken såväl som de subjektiva upplevelserna, och alltid relatera till organisatoriska och andra strukturella förhållanden. (Min viktigaste inspiratör för programmet var nog C. Wright Mills och hans *Den sociologiska visionen*, men också små mästerverk som Johan Asplunds *Om undran inför samhället* och Sven-Eric Liedmans *Surdeg*.) Marta Szebehely blev den första som disputerade inom programmets ramar och hon realiserade i empirisk forskning många av forskningsprogrammets intentioner i sin avhandling *Vardagens organisering* (1995). Hon lyckades förena teoretiska redskap lånade från Harry Braverman (1977) och hans detaljerade analyser av arbetet i tillverkningsindustrin med begrepp som utvecklades inom en framväxande kvinnoforskning, t.ex. begreppet omsorgsrationalitet (Wærness 1983 och 1984).

Mindre än 10 år senare blev Marta professor i socialt arbete i Stockholm och när jag gick i pension för några år sedan tog hon över ledningen av programmet, som därmed alltjämt lever ett högst aktivt liv och driver en in-

tensifierad kamp mot utvecklingstendenser inom denna välfärdssektor, där helt andra logiker än omsorgsrationalitet kommit att styra över det avlönade omsorgsarbetet och dess organisering. De tendenser vi redan på 1980-talet såg som förstörelseprocesser och då beskrev som ”taylorisering” har förstärkts i vad vi nu talar som New Public Managment, marknadisering och privatisering.

Vår upptäcktsresa började i strävan att synliggöra äldreomsorgens vardag. Vi förundrades över den kvinnokraft som, ofta mot omöjliga villkor redan då, lyckades ge en omsorg värd namnet. Det finns mycket kvar att upptäcka i den vardagen, men villkoren har hårdnat och i strävan att se konsekvenserna därav har en del av forskningen kommit att närma sig vad som kan betecknas socialpolitiskt inriktad välfärdsstatsforskning.

Forskningsprogrammet ”Äldreomsorgens vardag och villkor”, som redan på min tid erhöll tre 6-åriga programstöd från FAS, har resulterat i ett flertal doktorsavhandlingar. Bland mängden av andra publikationer tycker jag att det är värt att minnas några tidiga antologier, både för att titlarna säger något om forskningens inriktning och för att de speglar det grupparbete (i olika konstellationer) som präglat den här forskningen allt sedan dess första trevande steg: *Egenheter och allmänheter. En antologi om omsorg och omsorgens villkor* (Eliasson, red. 1992), *Omsorgens skiftningar. Begreppet, vardagen, politiken, forskningen* (Eliasson, red. 1996), *Vad förgår och vad består? En antologi om äldreomsorg, kvinnosyn och socialpolitik* (Eliasson-Lappalainen & Szebehely, red. 1998).

Då, när vi skrev de där böckerna var vi upptagna av själva fenomenet ”omsorg”: vad är det och under vilka omständigheter är omsorg möjlig? För mig aktualiserades de frågorna genom personliga erfarenheter då min man drabbades av dödlig sjukdom och fick en fantastiskt fin kvalificerad vård i hemmet. I en artikel (Eliasson-Lappalainen 2011) ville jag koppla samman dessa personliga erfarenheter med slutsatser vi dragit under decenniers forskning om äldreomsorg. Vi har sett många uttryck för omsorg i äldreomsorgens praktik, även om den där ofta fått smyga sig fram i olydnad mot härskande principer. Nu hade jag fått ett tydligt empiriskt exempel på att det är *möjligt* att organisera offentlig vård så att det finns utrymme för mänskligt engagemang och att det vi kallar omsorg kan gå hand i hand med vetenskapsbaserad professionell kompetens.

I vår egen och andras forskning under bortåt 30 år finns det en hel del tung evidens för att styrprinciper lånade från biltillverkning och mark-

nadstänkande är föga adekvata i omsorgsarbete. Men även om empiriskt grundad och vetenskapligt prövad kunskap tycks väga lätt gentemot organisationskonsulternas klåfingrighet, så är jag glad att det i dag finns en ansenlig mängd forskning om ”omsorgens vardag” och ganska mycket om vad som begripliggör vardagens bekymmer utifrån strukturella förhållanden. Jag tänker att det där med att synliggöra äldreomsorgens vardag blev ett ungefär lika lyckat projekt som simskolan på Skå. Många forskare började simma i tidigare okända vatten och hittar, tack och lov, nya simsätt och färdvägar. Och de kämpar på mot orättfärdigheter, ojämlikhet och ren okunskap.

Sociologin ...?

Kanske är det ganska många sociologer som i empirisk forskning vandrat liknande stigar som jag gjort, vad gäller ämnes-, teori- och metodval? Jag var ju inte heller den ende sociologen som ”gick över” till forskningsämnet socialt arbete och, kan man väl säga, återvände till ”sociala problem” ur vilka sociologin en gång föddes, både i Europa och Chicago (innan Parsons ens var född).

I våra samlade sociologiska klassikers namn önskar jag: låt inte sociologin hamna i samma inskränkande fålla som svensk sociologi gjorde på 1950–1960-talen, när den via Metoden ville hävda sin ”vetenskaplighet” i en lillebrorskänsla gentemot naturvetenskapen.

Inom mitt nuvarande ämne, socialt arbete, har jag börjat höra ropen skalla: finn Metoden. Och kraven på forskarna lyder: se till att evidensbasera metoden. Det där är ett skäl för mig att påminna om de insiktsfulla slutsatserna som personalen vid Psykiatriska verksamheten i Luleå drog. Det finns inte en enda giltig metod, varken i arbete med människor eller i samhällsvetenskaplig forskning. Det nuvarande meriteringssystemet utgör antagligen ytterligare en risk för ökad strömlinjeformning.

Vad hoppas jag ska bestå och få lov att frodas i sociologin, som jag känner den? Högt på den önskelistan kommer *mångfalden* vad gäller ämnesval, analysnivå, teoretiska referensramar och metodval. Min egen erfarenhet säger mig att man som sociolog kan halka in på ett bananskal på nästan vilket område som helst, och att man om man har den läggningen, kan bli fascinerad av nästan vad som helst som har med ”människan i samhället och samhället i människan” att göra. Man kan bli passionerat fast i såväl att räkna

på samband mellan nästan vad som helst som att söka i ytterst ostrukturerade observationsanteckningar efter något man funnit anledning att leta efter. Sociologer kan hålla sig på makronivån för analyser som vi andra, som är lite mer ”vardagsnära”, behöver för att få sammanhang till det vi studerar. Sociologer har också lov att hålla sig på mikronivån och just där, i vardagen och det fördolda, ibland göra stora upptäckter och insikter om mänskligt liv och samspel. Den sociologi jag hyser varmast känslor för är en sociologi som bryr sig om människorna och deras vardagliga bekymmer, men också ser som sin förbannade skyldighet att förbli kritisk granskare av det samhälle vi lever i. I den positionen behövs stöd från andra varianter av sociologi, både på makro- och mikronivå. Men jag vet att jag är blåögd när jag hoppas att mångfalden betyder öppna dörrar mellan olika kunskapsområden. En misstanke är att det i dagens sociologi inte sällan handlar om täta skott mellan ”det ena och det andra”.

Min önskan är i vilket fall som helst att sociologin ska våga förbli en kvarvarande fristad inom akademien där allt är möjligt att ”ta reda på”, med vilka (någorlunda vederhäftiga och i vart fall genomskinliga och kritiserbara) metoder som helst – och vara en disciplin som håller fanan högt för vetenskapens kritiska mandat.

Thomas Mathiesen uttrycker i *Den dolda disciplineringen* (1980) en fruktan för en självdisciplinering även hos så kallade fria forskare vid universiteten. Vad gäller farhågor för sociologins framtid så väljer jag att avsluta med ett citat från förordet i en liten stencilerad (men snyggt upptryckt) skrift som kom till när det blåste som hårdast kring vår forskning om psykiatrin. Skriften hette ”Till försvar för forskningens rätt att säga som det är”.[28]

”Vi ser påtagliga risker att forskningen blir till en antingen *okritisk* eller *irrelevant* verksamhet. Vi finner det beklagligt om samhällsforskningen ikläder sig den legitimerande och/eller kortsiktigt pragmatiska rollen. Vi finner det lika beklagligt om forskningen tvingas in i de rena abstraktionernas värld och till forskningsområden som snuddar så lite som möjligt vid den verklighet vi lever i. En värld där reella motsättningar existerar, många problem är olösta och en del sammanhang blir allt svårare att få grepp om.” (Börjeson m.fl. 1982, s. 2)

---

28 Bland de tio undertecknarna fanns förutom Bengt Börjeson och Gustav Jonsson, flera socialmedicinare och andra läkare (varav en av psykiatrerna vid Nacka-projektet), en psykolog och en sociolog, verksam i Norrland.

Det var då det, när smockan hängde i luften både inom sociologin och ”ute” i samhällsdebatten. Det var förvisso ett mer stimulerande forskningsklimat då. Men sociologins uppgift borde vara ännu viktigare i dag, när stiltje råder och det tycks krävas ishackor (ny metod, igen?) för att tränga bakom ytan för att avtäcka motsättningarna.

Referenser

Adolfsson, Eva m.fl. (1976) *Kvinnomyter. Kvinnor i produktionen och familjen, i psykologiska teorier och terapeutisk praktik, i kvinnodrömmar och frigörelsekamp*. Stockholm: Prisma.

Althusser, Louis (1973) Inledning till en teori om ”ideeologiska apparater”. *Zenit* Nr 1/1973.

Asplund, Johan (1970) *Om undran inför samhället*. Uppsala: Argos.

Basaglia, Franco m.fl. (1971) *Ned med den institutionella psykiatrin!* Stockholm: PAN/Norstedts.

Berger, Peter L. (1963) *Invitasjon til sosiologi*. Oslo: Pax Forlag.

Braverman, Harry (1977) *Arbete och monopolkapital*. Stockholm: Rabén & Sjögren.

Börjeson, Bengt (2008) Exit Barnbyn. *Socionomens forskningssupplement*, Nr 3/2008.

Börjeson, Bengt m.fl. (1982) Förord. I Eliasson, Rosmari & Nygren, Pär ”Till försvar för forskningens rätt att säga som det är” (stencil).

Crafoord, Clarence (2010) *Kärleksförsök och svek. En själsläkares berättelser*. Stockholm: Natur & Kultur.

Cullberg, Johan (2007) *Mitt psykiatriska liv. Memoarer*. Stockholm: Natur & Kultur.

Eliasson, Rosmari (1971) *Könsdifferenser i sexuellt beteende och attityder till sexualite*t (akad. avh.). Lunds universitet, Sociologiska institutionen.

Eliasson, Rosmari (1979) *Den nya psykiatrin i korseld. En rapport från Skå om Nacka-projektet, psykoterapi och ideologi*. Stockholm: Prisma.

Eliasson, Rosmari (1992) Principer och praktik. Några minnen och lärdomar från ett motsättningarnas paradis. I Mether, Claes & Nygren, Lennart (red.) *Bortom all förenkling. Människan som väsen och oväsen. En vänbok till Bengt Börjeson.* Göteborg: Daidalos (ss. 15–42).

Eliasson, Rosmari (1987/1995) *Forskningsetik och perspektivval*. Lund: Studentlitteratur.

Eliasson, Rosmari, Hessle, Sven & Nygren, Pär (1977) *Familjebilder. En rapport från Skå om tre familjer, deras möte med samhället och vårdapparaten och deras kamp för att överleva*. Stockholm: Prisma.

Eliasson, Rosmari & Nygren, Pär (1981) *Psykiatrisk verksamhet 1. Samhälle, människosyn och modern själavård.* Stockholm: Prisma.

Eliasson, Rosmari & Nygren, Pär (1983) *Närstudier i psykoterapi. Psykiatrisk verksamhet 2.* Stockholm: Prisma.

Eliasson, Rosmari, red. (1992) *Egenheter och allmänheter. En antologi om omsorg och omsorgens villkor*. Lund: Arkiv förlag.

Eliasson, Rosmari, red. (1996) *Omsorgens skiftningar. Begreppet, vardagen, politiken, forskningen*. Lund: Studentlitteratur.

Eliasson-Lappalainen, Rosmari & Szebeheky, Marta, (red.) (1998) *Vad förgår och vad består? En antologi om äldreomsorg, kvinnosyn och socialpolitik*. Lund: Arkiv förlag.

Eliasson-Lappalainen, Rosmari (2011) En personlig betraktelse om vård och omsorg, *Socialvetenskaplig Tidskrift*, årg. 18, nr 3.

Holter, Harriet, Henriksen, Hildur Ve, Gjertsen, Arild och Hjort, Haldis (1975) *Familien i klassesamfunnet.* Oslo: Pax Forlag.

Hjort, Haldis (1975) Om å forstå det almene gjennom det særegne. I Holter, Harriet m fl: *Familien i klassesamfunnet*. Oslo: Pax Forlag.

Inghe, Gunnar och Maj-Britt (1967) *Den ofärdiga välfärden*. Stockholm: Tidens förlag-Folksam.

Israel, Joachim (1998) *Ett upproriskt liv*. Stockholm: Norstedts.

Jonsson, Gustav (1983) *Spiken i pianot. Uppfostringsdebatt och socialvård 1930–1980*. Stockholm: Tiden/Folksam.

Kinsey, Alfred C et al (1949) *Mannens sexuella beteende*. Stockholm: Förlaget Ljus.

Lefebvre, Henri (1968) *Marx' Sociologi*. Stockholm: Rabén & Sjögren.

Liedman, Sven-Eric (1980) *Surdeg*. Stockholm: Författarförlaget.

Mathiesen, Thomas (1980) *Den dolda disciplineringen*. Göteborg: Korpen.

Mills, C Wright (1971) *Den sociologiska visionen*. Stockholm: Prisma.

Poulantzas, Nicos (1974*) Classes in Contemporary Capitalism*. London: NLB.

Reich, Wilhelm (1973) *Psykoanalys och marxism – en introduktion till socialpsykologin 2*. Lund: Röda bokförlaget.

Sartre, Jean Paul (1971) *Existentialism och marxism*. Stockholm: Aldus/Bonniers.

Szebehely, Marta (1995) *Vardagens organisering. Om gamla och vårdbiträden i hemtjänsten* (akad. avh.). Lund: Arkiv förlag.

Vinterhed, Kerstin (1977) *Gustav Jonsson på Skå* (akad. avh.). Stockholm: Tidens förlag.

Wærness, Kari (1984) The Rationality of Caring, *Ecomomic and Industial Democracy*, Nr 2/1984.

Wærness, Kari (1983) *Kvinnor och omsorgsarbete. Ett kvinnoperspektiv på människovård och professionalisering*. Stockholm: Prisma.